

HALKBİLİMİ ve METAVERSE

Yeni Dünyaların Beşğinde

Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu

Ankara 2022

Halkbilimi
ve
Metaverse:
Yeni Dünyaların BeŒiĒinde

Yazar
Dr. Sacide Fikret obanoĒlu
sacidecobanoglu01@gmail.com

ISBN: 978-625-7305-81-5

1. Baskı
Eylül, 2022 / Ankara

Yayın Sertifika No
46683

Matbaa Sertifika No
46682

Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 445
Web: grafikeryayin.com

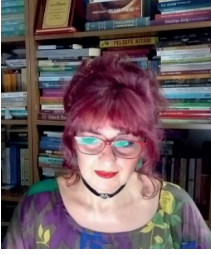
Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt

Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Œti.

OĒuzlar Mahallesi
1396. Cadde No: 6/A
06520 Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafikergrafiker.com.tr
Web : grafikergrafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluĒu yazarına aittir.

Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, okul müdürü, akademisyen, yazar. 10 Kasım 1968 tarihinde Bursa'da doğdu. İlkokul eğitimi Bursa Setbaşı İlkokulu'nda, orta ve lise eğitimini Bursa Kız Lisesi'nde tamamladı. Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halkbilimi Anabilim Dalı'ndan 1992 yılında mezun oldu. Türk dili ve edebiyatı

öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Yüksek lisansını Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitü Anabilim Dalı'nda *Konuşmalık Türlerde Bir Anlatım Tutumu Olarak Nasihatler* adlı tezini vererek tamamladı. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi* adlı tezini vererek doktorasını tamamladı.

Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu;

Türk Halkbilimi alanında ulusal ve uluslararası dergilerde makaleler yayınlamış, yurt içinde ve yurt dışında uluslararası kongrelere katılıp bildiriler sunmuştur. Çobanoğlu'nun *Sözlü Edebiyat ve Anlatım Tutumu* adlı akademik çalışması 2018 yılında Akçağ Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Yaratıcı yazarlık alanında; Türk destanlarını metinlerarasılıkla masal formunda yeniden yaratarak ortaya koyduğu çalışması *Türk Mitolojisinden Masallar*, 2004 yılında Yurt Yayınları; Türk dünyasında yaşanan göçleri konu ettiği *Med Vakti Gelen Kuşlar*, 2005 yılında Berikan Yayınları, farklı konularda hikâyelerini bir araya getirdiği *Çerçileşen Zamanın Türküüsü*, 2005 yılında Berikan Yayınları, paralelvrenler teorisini Türk tasavvuf felsefesiyle sentezleyerek toplumsal cinsiyetçilik eleştirisini atlas mitinden tulpar mitine kadınların kendi olma mücadelesi bağlamında dile getirdiği romanı *Meridyenin Meryemleri*, 2021 yılında Akçağ Yayınları, *Türk Mitolojisinden Masallar I ve II*, ilk baskısı 2020, ikinci baskısı 2022 yılında Bilge Kültür Sanat Yayınları tarafından yayınlanmıştır; yazarın *Uluçami'nin Vao'ları Altında Bülbül ve Gani'nin Hikâyesi* adlı hikâyesi *Bursa Hanları Hikâye Yarışması*nda seçici kurul tarafından ikincilik ödülüne; *Bazdar Kafesi* adlı hikâyesi *Ümraniye 18. Geleneksel Hikâye Yarışması*nda seçici kurul tarafından mansiyon ödülüne layık görülmüştür. Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölüm Başkanı Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile evli ve iki çocuk annesidir. 2021 yılında emekli olan yazar, akademik ve yaratıcı yazarlık çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	9
SÖZBAŞI	15
GİRİŞ	25
1. Metaverse Nedir?.....	28
2. Büyük Dijital Patlama: Metaverse’de Türkiye Olarak Oyun Kurucu Olmak.....	36
3. Toplum 1.0’dan, Toplum 6.0’a; Endüstri 1.0’dan, Endüstri 6.0’a İnsanlığın Metaverse’e Uzanan Yolculuğu.....	50
3.1. Toplum Modelleri.....	52
3.1.1. Toplum 1.0 (Avcı-Toplayıcı Toplum).....	52
3.1.2. Toplum 2.0 (Tarım Toplumu).....	52
3.1.3. Toplum 3.0 (Sanayi Toplumu).....	53
3.1.4. Toplum 4.0 (Bilgi Toplumu).....	54
3.1.4.1. Siber güvenlik.....	55
3.1.4.2. Siber/fiziksel sistemler.....	55
3.1.4.3. Bulut Teknolojisi.....	55
3.1.4.4. Akıllı fabrikalar.....	55
3.1.4.5. Nesnelerin interneti.....	56
3.1.4.6. Öğrenen robotlar.....	56
3.1.4.7. Büyük veri.....	56
3.1.4.8. Sanal gerçeklik.....	56
3.1.4.9. Üç boyutlu yazıcılar.....	56
3.1.5. Toplum 5.0 (Süper Akıllı Toplum).....	56
3.1.5.1. Yapay zeka.....	57
3.1.5.2. Blokzinciri.....	60

3.1.5.3. Kuantum hesaplama.....	61
3.1.5.4. Bulut teknolojileri.....	62
3.1.4.5. Nesnelerin interneti.....	62
3.1.4.6. Sanal gerçeklik/ Arttırılmış gerçeklik/ Karma gerçeklik.....	63
3.1.4.7. Uygulama programlama arayüzleri (API).....	64
3.1.4.8. Büyük veri analitiği.....	65
3.1.4.9. Toplum 5.0'ın Unsurları.....	66
3.1.4.10. Toplum 5.0'ın Beklenen Sonuçları.....	67
3.1.6. Toplum 6.0.....	69
4. Sanayi Devrimleri.....	69
4.1. Endüstri 1.0 (Birinci Sanayi Devrimi).....	70
4.2. Endüstri 2.0 (İkinci Sanayi Devrimi).....	71
4.3. Endüstri 3.0 (Üçüncü Sanayi Devrimi).....	72
4.4. Endüstri 4.0 (Dördüncü Sanayi Devrimi).....	72
4.5. Endüstri 5.0 (Beşinci Sanayi Devrimi).....	73
4.6. Endüstri 6.0 (Altıncı Sanayi Devrimi).....	73
5. İnsan Neden Gerçek Yaşam Yerine Sanal Bir Yaşamı Tercih Eder?.....	74
5.1. Sanal Bebek/Sanal Hayvan.....	74
5.2. FarmVille Oyunu.....	77
5.3. Second Life Uygulaması.....	80
5.4. Facebook Horizon Uygulaması.....	81
6. İnsanın "Hayatın Anlamı Nedir?" Kadim Sorusuna Bir Cevap Olarak: Metaverse.....	91
7. Gılgamış'tan Bu Yana Ölümsüzlüğü Arayan İnsanın Gerçeklik Algısı ve Nesnelere Anlam Yükleme Noktasında: Metaverse.....	101
8. Fen Bilimlerinin Sosyal Bilimler Açılımında Özgür İradenin Tanımlanması Noktasında: Metaverse.....	120

8.1. Fen Bilimlerinin Çığır Açan Bulguları.....	120
8.1.1. Newton ve Kuantum Mekanikleri.....	121
8.1.2. İnsanlığı Şaşkına Çeviren Bir Deney: Çift Yarık Deneyi.....	122
8.1.3. Schrödinger'in Kedisi.....	125
8.1.4. Schrödinger'in Kedisi Düşünce Deneyine Getirilen Zayıf ve Güçlü Kopenhag Yorumları.....	126
8.1.5. Süper Determinizm Yorumu	127
8.1.6. Paralel Evrenler/Çoklu Evrenler Kuramı.....	127
9. Fen Bilimlerinin Bulgularının Sosyal Bilimler Açılımında Özgür İrade	129
9.1. Kuantum Fiziğinin Düşünce Akımları Üzerine Etkisi Bağlamında Özgür İrade.....	129
9.2. Kuantum Mekanğinde Çift Yarık Deneyi ve Schrödinger'in Kedisi Düşünce Deneyinin Sosyal Bilimler Açılımı Bağlamında Özgür İrade.....	131
9.3. Süper Determinizm Yorumunun Sosyal Bilimler Açılımı Bağlamında Özgür İrade.....	134
9.4. Paralel Evrenler/Çoklu Evrenler Kuramının Sosyal Bilimler Açılımı Bağlamında Özgür İrade ve Metaverse	139
9.5. Fen Bilimlerinin Bulgularının Sosyal Bilimler Açılımı Bağlamında Metaverse.....	142
10. Semavi Dinlerin ve New Age Hareketinin (Bilinç Arttırıcı Akımlar) Metaverse'deki Yeri.....	145
10.1. Semavi Dinlerde Sekülerleşme ve Semavi Dinlerin Metaverse'deki Yeri	145
10.2. New Age Hareketinin (Bilinç Arttırıcı Akımlar) Metaverse'deki Yeri	162
10.3. Kuantum Fiziğinin New Age Akımlar Üzerine Etkisi.....	166

11. Yeni Bir Kavram Olarak Metaverse’de Kültürel Ergonomi ve Sosyal Teknoloji.....	176
11.1. Ergonomi ve Kültürel Ergonomi; Kültürel Ergonomik Süreç ve Kültürel Ergonomik Yapı.....	179
11.2. Sosyal Teknoloji.....	182
12. Dijital Dünyada Halkbilimcilerin Sahip Olması Gereken Beceriler.....	182
13. Metaverse’de Halkbilimciler Rolü ve Halkbilimcilerin Metaverse Meslekleri.....	188
14. Ulus-devlet, Küreselleşme ve Milliyetçilik Bağlamında Metaverse.....	219
15. Türk Kültür Ergonomisi ve Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Yeni Bir Kavram Olarak Dede Korkut Etik Koduyla Metaetikverse.....	225
15.1. Dijital Dünyada Etik Sorunları.....	225
15.2. Metaetikverse Nedir?.....	230
15.3. Halkbilimsel Metaetik Kuram.....	232
15.4. Dede Korkut Etik Kodu.....	236
16. Dede Korkut Kültür Metaverse’lerine Dede Korkut Etik Kodu’yla Metaetikverse’ün Tanımlanması.....	238
17. Ve Benim Ütopyam: Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında, Türk Kültür Ergonomisi Işığında, Dede Korkut Etik Koduyla Metaetikverse ile Toplum 7.0!.....	249
SON SÖZ.....	253
KAYNAKÇA.....	259
DİZİN.....	275

TAKDİM:
**İlmi Nesiller Tamamlarsa
Neyin Eksikliğidir Yaşadığımızı?**
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu

İlim, evreni ve evren içindeki her şeyi en başta kendimizi anlama veya anlamlandırma eylemimizdir nerden gelip nereye gidiyor; işte bütün mesele budur. Hacettepe Üniversitesi'nde Türkoloji çalışmalarını başlatan ve Hacettepe Halkbilimi Ekolünü kuran hocamız Prof. Dr. Şükrü Elçin derslerinde, hocası ve Türkbilim araştırmalarının ülkemizdeki kurucu babası Prof. Mehmet Fuad Köprülü'nün *İlmi nesiller tamamlar* sözünü sık sık tekrar ederdi. Bu sözle bir yanıla disiplinimizin nerde ne zaman başladığı anlatılırken diğer yanıla da şu anda nerede ve nasıl bir anlayış ve yapılanış içinde bulunduğumuz eleştirel olarak ortaya konulur ve geleceğe yönelik olarak hesaplamalar, planlamalar, yönlendirmeler yöntem ve yorumun esas alacağı kuramsal çerçeveler tartışılabilirdi. Merhum Köprülü, bütün Türk Halkbilimi öğrencilerinden (çalışanlarından) az veya çok ama bir yönü ve yanıla mutlaka "özgün" bir katkıyı onun ifadesiyle "kum tanesi"ni, alanımıza kazandırarak birbiri ardınca gelen ve birbirini tamamlayan nesiller olarak men-sup bulunduğumuz bilimsel disiplini ya da ilmi, daha derin, olgun, kapsayıcı ve bütüncül bir hale getirerek milletimize ve insanlığa hizmet edebileceğimizi çağrıştırmaktadır.

Bir başka ifadeyle sadece ülkemizde değil evrensel olarak da *İlmi nesiller tamamlar* ilkesinin doğru ve geçerli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu bağlamda, 16. yüzyılda N. Kopernik, döneminin en güçlü ve otoriter kurumu olan kilisenin de benimsediği "Dünya Merkezli Evren" anlayışınının tam tersi olan "Güneş Merkezli Evren" anlayışını

ortaya atıp zamanla bu anlayışın kuşaktan kuşağa okuldan okula yayılıp yaygınlaşması günümüzdeki fizik, uzay ve evren kabullerinin oluşmasını sağlayışı ilk akla gelen örnekler arasındadır. Aynı şekilde 17. Yüzyılda Halkbilimi düşüncesinin dayandığı üç filozoftan ilki olan Giambattista Vico'nun da son derece önemli bir eksik ve gediği tamamladığını söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle, Kopernik devrimiyle yeniden yapılanan 17. yüzyılın düşünce dünyası tamamen doğa bilimleriyle ilgilenmiş ve kesin, gerçek, güvenilir bilgiyi bulma yolunun ancak bu şekilde mümkün olduğu iddiasıyla şekillenmiştir. Bu iddia ve görüşü destekleyen hatta geliştiren bilim insanlarından birisi olan Descartes de tarihin doğa bilimleri gibi nitelikli bilgiye ulaşmanın yolu olmadığını söylemiş ve geniş kitleleri bu düşüncesiyle etkilemiştir. Bu gelişmeler bağlamında filozof Vico, "Yeni Bilim" adını verdiği, sosyal bilimleri tanımlayıp tasnif ettiği kendine özgü bir bilim modeli ortaya koymuştur.

10

Nitekim, 18. yüzyılın Fransa'sında yetişen sıradışı kültür ve sanat adamlarının başlattıkları "Aydınlanma" günümüzün tam tersine çok sevilen peşinde gidilen hatta perestij edilen bir yapılanma olarak algılanmamıştır. Hatta Fransa'nın 630 prensliğe bölünmüş komşusu Almanya, ya da nerdeyse %35 Fransızca konuşanların kantonlarından oluşan İsviçre ve İspanya gibi komşuları tarafından zaten askeri, ekonomik ve siyasi olarak son derece güçlü bir ülke olan Fransa'nın ve Fransızcanın kültürel olarak da hegemonyasının yolunu açan bir "kültür emperyalizmi" olarak kabul edilmiştir. Fransız kültür emperyalizmi olarak algılanış ve bu korkuyu yenme amaçlı olarak yapılanların başında İsviçrelielerin Vico'nun en eski çağlardan beri ezberlenerek kulaktan kulağa yayıla gelen sözlü kültür ve edebiyat ürünlerinin derlenerek değerlendirilmesi önerisini "İsviçre tarihçiliği" adıyla hayat geçirmeleri gelir. Tam da bu çalışmaların nerdeyse başlangıcında Almanca konuşan bir kantonda adı o güne kadar duyulmamış ve varlığından haber-

siz olunan “Nebelungen” adlı bir epik destanın keşfedilip yayınlanması, o günün Avrupa ve diğer Batı dünyası aydınlarında adeta bir bomba tesiri yapmıştır. Öncelikle geç Hıristiyan olup toprağa en son yerleşen ulus olmaları nedeniyle “Hans” gibi bir yönüyle Hunları da çağrıştıran stereotipik ifadelerle anılan Almanların devrin telakkisiyle, “mitlerden” ve “mitik zaman”dan (mythic age) hemen sonra “kahramanlık çağı”nda (heroic age) yaratılan “kadim bir millet” statüsüne yükselmesini sağlamıştır. Elbette bu sözü edilen gelişmenin paramparça “Almanlık”tan birleşik ve bütün bir “Almanya” hayaline yürüyen ve yaklaşık yüz yıllık bir süreçte bunu gerçeğe dönüştüren filozof Herder’in, bir bakıma filozof Vico’nun izini daha da derinleştirip sürek sistemleştirdiği ve “Halkbilimi”ne (Volkskunde) dönüştürdüğü yeri ve katkıları emsalsizdir.

Herder bir yönüyle “aklı” yücelten Aydınlanma karşısında “gelenekleri” ve onların ulusa, ulusların da insanlığa olan katkılarının hem tasarımcısı hem de davacısı olur. O, bu sürece temel kavramlarından olan “halk” (das volk) ve aydınların halkın sahip olduğu sözlü kültür ve edebiyatı derleyip değerlendirme yöntemi olarak “halka doğru hareketini” formüle etme, o güne kadar aydınların dikkatini bile çekmeyen vulgar “halk şarkılarını” (volks lied) adıyla derleyip 2 cilt halinde bu işin praxis ve pratiğinin de nasıl yapılacağını ortaya koyarak “Romantik Ulusalçılık” akımını başlatacaktır. Bizim bu bir cümleyle ifade ettiğimiz süreç Halkbiliminin 19. yüzyılda özellikle Fransız İhtilalinin de tesiriyle “ulus devlete” yürüyen ulusların temel motivasyon kaynağı ve yöntemini oluşturacaktır. Hatta tabir caizse söz konusu halkbilimi rüzgarı Finlandiya gibi tarihte hiç var olmamış bir devleti ona temel teşkil eden milleti ve Kalevala epik destan hareketiyle yaratacaktır. Ünlü Sırp halkbilimcisi Vuk Karadžić aynı formülasyonla “Kosova Epik Destanı”nı ve Sırp Milliyetçiliğini ve en nihayet Sırbistan’ı inşâ edecektir.

Balkan dediğiniz yarısı bal yarısı da kanla dolu bir kazan bir kez birisi hareket geçti mi durmaz. Sırlara, Hırvatlar, Arnavutlar, Bulgarlar, Makedonlar, Karadağlılar, Romenler ve hatta Romanlar bile derlene toplana itile kakıla bir şekilde Devleti ali Osman'ın karşısına çıkacak her fırsatta daha çok kan akacaktır. Osmanlı Devleti ve Türk Milleti olarak doğrudan taraf olmamız hasebiyle 19. yüzyılı sarıp sarmalayan bu "ulus devlet inşâ hareketi"nin metodolojisi ve kuramsal çerçevesi olarak Halkbilimi disiplinin evrensel olarak tanınma ve yayılma hareketine 1913 yılına kadar son derece her şeyin farkında ve şuurunda bir üst akıl olarak taraf olmadığımız gibi devletimizi korumak için bir de karşı çıkarız ve Osmanlılık, İslamcılık gibi sosyo-kültürel ve politik saha ve safhaları olan koruyucu ve devletimizi kollayıcı paradigmlar geliştirir bunlara dayalı politikalarımızı hayata geçiririz. Önce Osmanlılık'ın ardından Abdülhamit'in İslamcılık politikasının iflas etmesiyle ya da Osmanlı Devleti'nin bünyesinde yer alan önce Hıristiyanların sonra da Müslüman milletlerin herbirinin kendi "ulus devletleri"nin peşine düşüp ayrılmasıyla 1908 sonrası II. Meşrutiyetin de bu süreci durdurmak şöyle dursun hızlandıran bir katolizöre dönüşmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin kurucu millet olan Türklerin de kendi "ulus devlet"lerini kurma fikri olarak Türkçülük ideolojisi ve politikası gelişecektir. Bu süreç nerdeyse başından beri Ziya Gökalp (1876-1924) başta olmak üzere Avrupa ve bütün dünyada olduğu gibi "Halkbilimi"ne özel bir görev, yer ve önem verilerek dünyada ve diğer toplumlarda gösterdiği başarılı sonuçları almaya matuf olarak bizde de harekete ve hayata geçirilecektir.

Araştırmaları yakından ve karşılaştırmalı olarak incelendiğinde 1912 yılından itibaren Türkçülük Hareketi'nin en önemli teorisyeni haline gelen Ziya Gökalp'ın Avrupa'daki "halkbilimi ulus devlet ilişkisi" sürecini son derece iyi bilip yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Ziya

Gökalp tarafından yazılan ve resmi olarak halkbiliminin ülkemizde tanıtılmasına yönelik ilk yazı olarak kabul edilen “Halk Medeniyeti I: Başlangıç”, adlı çalışmasını, Herder’den mülhem “Halka Doğru” adlandırmasıyla çıkan bir dergide 23 Temmuz 1913 tarihinde yayınlaması bile son derece dikkat çekicidir. Dahası, Gökalp millî şuurun, millî ruhun uyandırılmasında, millî kültürün ortaya çıkarılmasında, doğrudan Herder’in formülasyonunu takip ederek “halka doğru” gidilmesi gerektiği kanaatindedir. Bunun niçin ve nasıl yapılması gerektiğine dair yazılarının yanı sıra o da bizatihi halka doğru giderek başta masallar olmak üzere Türk mitolojisinden toplumsal ahlaka kadar hemen her halkbilimsel alanda araştırmalar yaparak muhteşem bir külliyat halinde yayınlayacaktır. Onun “halkiyyat” adıyla dilimize kazandırdığı “folklor araştırmaları” zamanla “halkbilgisi”, “budun bilgisi” vb adlandırma gayretleriyle sonunda “Türk halkbilimi” adlandırmasının yayılıp yaygınlaşmasıyla sonuçlanacaktır.

Ancak M. Kemâl Atatürk’ün “fikrimin babası” diyerek övdüğü Ziya Gökalp’ın fikri mimarı olduğu Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 1. yıldönümünü bile görmeden vefat etmesi millet ve devlet olarak en büyük talih-sizliklerimizden birisi hatta birincisidir. Çünkü, dünyada ve Avrupa’daki “halkbilimi ulus devlet ilişkisi” sürecini hâlâ Ziya Gökalp kadar iyi bilen ve “temeli kültür olan Cumhuriyet”i formüle eden bir başka Türk düşünürü yetiştiremediğimiz bile farkında değiliz. Özellikle Atatürk’ün vefatından sonra günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti hemen her alanda idare edenler yazıp çizenler Ziya Gökalp-Mustafa Kemâl Atatürk çizgisini “anlamaya yaklaşabilmiş” bile değildirlir. Yaklaşık yüzyıldır 1923’te inşâ edilen ve hayata geçen bu geminin adeta başıboşmuşçasına kuruluş formülasyonundan uzak sular da dolaşıp durması sosyo-kültürel ve ekonomik olarak kurucularının amaç, hedef ve çizdikleri rotadan çok uzak-

larda seyretmesinin kanaatimizce en temel nedeni budur; yaşadığımız pek çok sosyo-kültürel ve ekonomik başarısızlığımız bu kurucu ilke, ülkü ve yöntemden uzaklaş/tırıl/mışlığımızın sonucudur da denilebilir. Halkbilimi disiplinin üniversitelerimizden uzaklaştırılması ne kelime gerçek anlamda 1980 yılına kadar ciddi bir biçimde ihdas bile edilmeyişi birkaç kişinin kişisel “şahsiyat” şathiyelelerinden uzak ve derin olduğu düşünülebilir.

İşte tam da bu bağlamda Hacettepe ekolünden yetişen eşim, evdeşim eski öğrencim yeni meslektaşım Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu, Türk Halkbilimi çalışmaları tarihinde üretilen ilk yerli halkbilimi kuramı olan “Halkbilimsel Metaetik Kuram”dan sonra elinizde tuttuğunuz “Halkbilimi ve Metaverse: Yeni Dünyaların Beşiğinde” adlı araştırmasıyla yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığım 100 yıllık eksiklik ve bir türlü kapatamadığımız gediklerimizi hem gözler önüne seriyor hem de yaptığı ufuk turuyla disiplininizin yarınını ya da insanlığın ve dolayısıyla Türklüğün yakın yarınlarımızda alacağı veçhenin aydınlatılmasını katkıda bulunuyor. İlk bakışta son derece ürpertici görünen yakın gelecek ve metaverseli dünyanın Türk halkbilimi ve özellikle de Halkbilimsel Metaetik Kuram doğrultusunda, Türk kültür ergonomisi bağlamında ve Dede Korkut etik koduyla yapılabilecek çalışmalarla bu karamsar tablodan nasıl kurtulabileceğimizin de ip uçlarını veriyor. Kanaatimizce ülkemizde hep öncelikli olarak görülüp düşünülen maddi kültürel teknoloji alanında fen bilimlerinin yaptığı çalışmalar kadar hatta onlardan da fazla sözel teknoloji ve sosyal bilimler alanında dünyada en önde gelen oyun kuruculardan birisi olmak zorundayız. Kültürel kimliksiz bir toplumun, kendisi için yaratılmış Matrix simülasyonunda bir kapsül içinde, sanal bir mutlulukla hiçbir yere gidemeyen özgürlük sözcüğünü adını bile unutmuş, derin bir sessizliğe gömülmüş tutsak koyunlardan hiçbir farkı yoktur. Türkiye ütopyasız insanlar cehennemi olmamalıdır!

SÖZBAŞI

Çağımızın *Büyük Dijital Patlaması Metaverse* ile ilgili bir haberi okuyordum. Haberdeki *Artık geçmişte cevap bulamadığımız pek çok şeyi rahatça cevaplayabiliyoruz*, cümlesi bilinçaltımı harekete geçirip beni geçmişe götürdü. Ben lisede matematik/fen bölümünde öğrenim gördüm ve bu bölümden mezun oldum. Bir halkbilimci ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak oldukça enteresan bir durumdur bu. Lise döneminde matematik/fen bölümü öğrencisi olarak çok yoğun bir şekilde fizik, kimya, biyoloji kısaca fkb gördük. Haftada sadece iki saat, ilaç gibi gelen edebiyat dersimiz vardı. Ben o dönemlerde bu iki saatlik edebiyat dersinin trigonometri, fonksiyon, momentum problemleriyle boğuşan biz öğrencilere robot değil, insan olduklarını hatırlatmak amacıyla bir tür yaşam destek ünitesi olarak konulduğuna emin olmuştum. Ortaokul Türkçe derslerinde çok iyi bir dilbilgisi eğitimi almış olmakla birlikte lise edebiyat derslerinde çoğunlukla şiir okurduk. İkinci Yeni ile tanışıp bir daha ömrümce bırakmamayı hep bu haftada iki saatlik edebiyat dersine borçluyum.

Edebiyat kavramlarına öyle uzaktık ki üniversitenin ilk yılında, Yıldız Anfi'deki eski edebiyat dersinde, hocamız, tahtaya bir beyit yazdı. Herkes beyiti defterine geçirip beyitin üzerine bazı yerlere yukarıdan aşağıya çizgiler koymaya başladı. Yanımdaki arkadaşın ne yaptığını anlamaya çalışıyordum. Arkadaş, beyitteki sözcüğün altına parantez içinde bir eksi koydu, *Şimdi mutlaka bir artı konulacak, konulan yerdeki sözcüğe bakarak bu garip matriksi çözerim*, dedim ama hiç de öyle olmadı, arkadaş beklediğim artı yerine parantez içinde bir nokta koydu. Bu da yetmezmiş gibi bir

sözcükle yanındaki sözcüğün birleştirircesine altlarına kocaman bir kavis çizdi. Ne olduğunu hiç anlayamamıştım. Tamamı sözel öğrencisi olan koskoca anfide, hocamız doğal olarak hiç üzerinde durmaksızın aruz veznini tahtaya yazıp geçmişti. O anda hocamla göz göze geldik. Benim dehşet dolu bakışlarım karşısında hocam merakla *Siz nereden geldiniz?* diye sormuştu. *Bursa'dan hocam* deyince beklediği cevabı alamayan hocam *İçinden mi?* dedi. Neyi kast ettiğini gayet iyi anlamış olarak *Evet, merkezden ama ben... ben sayısalcıyım hocam. Türev, integral, logaritma problemlerini çözebilirim fakat bu yazdıklarınızı çözebileceğimi asla düşünemiyorum,* dediğimde Yıldız Anfi kahkahadan yıkılmıştı hatta birkaç kişi fısıltıyla *Madem sayısalcıymış o zaman burada ne işi varmış?* bile demişti. Dersin çıkışında hocam beni çağırıp tam dört yüz elli aruz kalıbının bulunduğu bir fotokopi koçanını elime tutuşturmuş ve bunlardan yararlanarak aruz veznini öğrenebileceğimi söylemişti. Ben elimdeki fotokopi koçanıyla Feycan'a gidip sayfaları gayri ihtiyari karıştırmaya başladığımda, bir aruz tanımının uzun cümleleri arasında bunun trafik işaretlerine benzediğini ve *Beni böyle oku!* anlamını taşıdığını, nasıl bestenin notaları varsa aruzun da şiirin notaları olduğu bilgisini buldum. Beni harekete geçiren bu bilgi vasıtasıyla tamamen Allah vergisi iyi bir müzik kulağına sahip olarak *Tevfik Fikret'*in pek sevdiğim *Yağmur'*unu, kampüs binasının en alt katı ve buz gibi oluşu sebebiyle ona verdiğim özel adıyla *İlletli Sınıf* ta, imale, zihaf ve ulamalara riayet ederek kurşun kalemim tersini sıraya tıklaya tıklaya *Küçük, muttarid, muhteriz darbeler/Kafeslerde, camlarda pür ihtizâz...* aruzla okuma gayretlerim sonucunda bu sorundan kurtulmuşum.

Lisede sayısal bölümü seçme nedenim; henüz çoklu zeka kuramından haberi olmayan bir *sessiz nesil* ile *baby boomers* kuşağı hakimiyetindeki, sözel bölüm öğrencilerinin küçümsendiği bir toplumda yetmişmiş olmamdı. Her ne

kadar bir kısmı sessiz nesil bir kısmı baby boomers kuşağı mensubu ailem, böyle düşünmese de ben kendi adıma çevrem tarafından yaftalanmak istememiştim, istememişim ama sayısal ağırlıklı bir mesleğim olmasını da asla düşünmedim ve insanı tanımaya çalışan geleneklere, farklı kültürlerle meraklı iyi bir sayısal öğrencisi için Hacettepe Üniversitesi, Halkbilimi Bölümü'nü kazanmak pek de zor olmamıştı.

Lise yıllarında özellikle biyoloji dersini çok severdim. O gün Menden Kanunları'nı işlemiştik. O zaman bilmediğimiz şimdilerin güncel adıyla moleküler biyoloji/genetik. Ben, meraklı bir öğrenci olarak rahmetli babamın beni üye yaptığı Focus Dergisi okurlarından biriydim. O devir Türkiye'sinin en önemli dış dünya kapısıydı bu dergi. Ve ben Focus Dergisi okurlarından biri olarak moleküler biyolojiyle yapıp moleküler biyoloji ile kalkmaya başlamışım da haberim yokmuş. Dergiyi okuduğum için ilim, bilim konularında pek bir düşünüyorum tabii. Hocama sordum, *Hocam, Mendel çaprazlamayı bezelyelerde denemiş. Peki bezelye ile fasülyeyi çaprazlayabilir miyiz? Bunları çaprazlayabilirsek ortaya yeni bir yapı çıkmaz mı?* Hocam önce hiç beklemediğim manasız bir bakışla yüzüme garip garip baktı sonra bana *Yavrurum anlat-tıklarımı dinle*, dedi. Oysa ben anlattıklarından yola çıkarak sormuştum bu soruyu. Aslında hocam bu cevabıyla beni olumlu yönde kamçılıyordu, farkında olmadan. Yıllar sonra öğretmen olduğumda, o devir Türkiye'sinde cep telefonsuz, bilgisayarsız, internetsiz bir dünyada, bilgiye ulaşma yolunun sadece okumak olduğu o dünyada, yayınları takip etmek ve öğrencine yeterli olmak konusunda öğretmenlerimden daha farklı olmam gerektiğini düşünerek deli gibi çalışıyordum. Mendel'in bezelyelerini, fasülyelerde çaprazlamayı deneme fikrim rafa kalkmıştı.

Yine birgün bu sefer fizik dersindeydik. *Girişim su dalgaları* deneyi yapmak için laboratuvara inmiştik. Dalga leğ-

ninde dalgaların tepe ve düğüm noktalarını tespit ediyor, dalga boyu ve faz farkı hesaplaması yapıyorduk. Deneyin sonunda, o zamanlar ülkemizde yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan siyah-beyaz televizyonlarımızın, tek kanal olan TRT'yi çekmediği durumlarda, damlara çıkarak bazen de çıkılan damlardan düşerek antenin yerini değiştirme eyleminde verilen mücadelenin, veri kanalı sinyalinin alınmasına engel teşkil eden düğüm noktasına karşı verilen bir mücadele olabileceğini, mevcut seçeneklerden biri olarak belirlemiştim. Hocamız deneyden yola çıkarak o devrin sınırlı, sorumlu fizik bilgisiyle yaptığımız işin neye yaradığını anlatmaya başlamıştı. Tabi o zamanlar henüz kuantum fiziğinden haberimiz bile yok kaldı ki kuantum dolanıklığını, süper pozisyonu bileceğiz(!) Akıl sınırlarını zorlayan beyin yakan mevzular. Hocamız son cümle olarak *Einstein'e göre, ışık hızına ulaşan bir organizma çelik bir levhaya çarparsa moleküllerine ayrışır*, dedi. Einstein! Benim deli dahim! Hiçbir zaman bir şarkıcıya, hiç bir artiste ya da aktiriste hayranlık duymadım. Benim kahramanlarım: Einstein ve Madam Curie' idi. Sıra dışı beyinler! Hocam bu cümleyi söylediği anda moleküllerin parçalanması mevzunda, beynimde bir şimşek çaktı, o zamanlar ben *Uzay Yolu*'nu seyrediyorum tüm Türkiye gibi... Kaptan Kirk ile uzun kulaklı Mister Spak ışınlanıyorlar, bir yerden bir yere, hemen söz aldım tabi: *Hocam, ayrışan molekül çelik levhayı delip geçebiliyor mu? Geçerse çelik levhanın ardında yeneden birleşebiliyor mu?* Sınıftaki arkadaşlarım gülmeye başladılar. Oysa soru, teorinin bel kemiği bir soruydu çünkü; eğer ayrışan molekül, levhanın ardında yeniden birleşebiliyorsa insanlık *Işınlanma* mevzunu çözdü demektir. Hocam bana şöyle bir baktı ve *Konumuza dönelim!* dedi. Tabi bende ikinci bir kamçı etkisi...

Verilecek cevap için veri sahibi olmak gerektiğini öğretmen olunca anladım ve otuz yılımı veri sahibi olabilmek

yolunda didinerek geçirdim. Çelik levhayı delip geçen molekül, levhanın arkasında yeniden yekpare hale gelebilmiş olsa bile bunun haberini benim ülkem ne zaman ve daha da önemlisi nereden, hangi yolla duyacak/öğrenecekti? O dönemlerde TRT radyonun çocuklar için hazırladığı ders destek programı haricinde bize yardımcı olacak canlı kaynaklarımız yoktu. Öğrencilerin kafasına takılan soruları sorabilecekleri bir merci olması gerektiğini düşünerek bu merciyi telefon başında, yirmi dört saat hizmet verecek bir bilge ile özdeşleştiriyor ve bunun yapılmayışına hayıflanıyordum. Günümüzdeki gibi her şeyi sorabileceğimiz bir Google Amca'ya sahip olamamak büyük bir kayıptı. Uzay Yolu'nun ardından haplarla besleneceğimiz günlerin çok yaklaştığını hayal ederek bize sunulan sümilasyon evreni *Uzay 1999*'u izlemeye başladık ama 2000'lerin ilk çeyreğine geldiğimiz şu zaman diliminde bile henüz hapları görmeksizin babaannelerimizin yaptığı gibi hala ocakta patates kızartıyoruz; ama bu kızartmaya devam edeceğiz anlamına da gelmiyor!

Başka bir gün bir kimya dersindeyiz. Lise öğrencilerinin gayet iyi bileceği, sizlerin de hatırlayacağınızdan hiç kuşkusundan olmadığı, insana kök söktüren organik kimya! Yine moleküllerde boğuşuyoruz. Yağ moleküllerinden bahsediyorduk. Hocamız, yağ moleküllerinin sayısının daha insan doğduğu anda belli olduğunu, ardından onun sayısında bir düşme yapılamadığı ancak yağ oranının düşürülebileceğini anlattı. Beynim yine spektrum misali rengarenk... Dedim ki: *Hocam, insan boyunda bir alet yapılırsa büyük bir hücre şeklinde bir alet olsa bu. Aletin kapısında, olmak istediğimiz kiloyu aletin duvarında bir şeye, bir düzleme, telefon gibi rakamlı bir şeye, ne bileyim bir yere işte, yazsak sonra da aletin içine girsek* (hayal dünyamda adını koyabileceğim ne internet vardı ne de dijital ekran ne sanal dünya sadece görsele seslenen çevirmeli bir telefon var gözlerimizin önünde, bu

sebeple örneklerimiz Matrix serisinin ilk filminde olduğu gibi telefonla şekilleniyor) *ardından o alet yağ moleküllerimizi parçalasa ve istediğimiz kiloda dışarı çıksak! Ama düşmek istediğimiz kilo, vücudumuza zarar verecek bir kilo olmayacak yani bir sınırı olacak bunun sadece sizin istediğimiz doğrultusunda değil, belli kurallar çerçevesinde olacak.* Kast ettiğim kavramın adı vücut kitle indeksi imiş, yıllar sonra öğrendim. Hiç unutmuyorum bu sözlerim üzerine öğretenim bir kahkaha atmıştı; ama ben hiç komik bulmamıştım sözlerimi(!) Ardından *Kolaya kaçırıyorsun küçük kız!* demişti.

Ve aradan yıllar yıllar geçti. Teknoloji hayal bile edemediğimiz noktalara ulaştı. Bir gün televizyonda bir belgesel seyrediyorum. Bir an ekranda gördüğüm şekille televizyonun karşısında donup kaldım. Benim lise yıllarında hücre şeklinde hayal ettiğim ve bir ad bulamayıp alet olarak adlandırdığım o mekanizma gerçekten yapılmış ve tıpkı hayal ettiğim gibi insan boyunda bir hücre şeklinde. Ekrandaki insan büyüklüğündeki hücreye öylece bakakaldım. Mekanizmanın kapısında dijital sayılarla oluşturulmuş kilo belirleyici bir dijital ekran vardı ve tabii (o zaman bilinmeyen adıyla) bu kilonun vücut kitle indeksine uygun olması gerekliliği söz konusuydu. Dijital ekran sizin vücut kitle indeksine göre düzenlenmiş, olmanız gereken kilonun altına inemiyorsunuz. Gülümsemeye çalışmam bile dilimdeki kekremsi tadı giderememişti. Mırıltıyla dudaklarımdan dökülen sözcükler *Haklı çıktım. Kolaya kaçmıyormuşum hocam!* Program sunucusu benim yaşadığım sarsıntıdan zerre haberi olmaksızın sunumuna devam etti bu mekanizmanın vücut kitle indeksine bağlı olarak yağ moleküllerin parçaladığını artık istenilen kiloya düşmek için gece gündüz aç kalıp binbir eziyetle hiç zevk almadığınız halde kendinizi mecbur hissettiğiniz atlamalar zıplamalar, atraksiyon hareketler yapmaya gerek kalmayacağını gülerek uzun uzun anlattı. Buluşun piyasaya sürülmesi

için henüz çok erken olduğunu, geliştirilmesi gerektiğini ve bu sebeple daha uzun zamana ihtiyaç duyulduğunu da sözlerine ekledi. Pandemi dönemini yaşarken dünyanın içine düştüğü obezite problemini görünce buluşun pandemi bitiminde piyasa sürüleceğini düşünmeye başladım ki pandemi hala sonlanmış değil!..

Günümüzde Mendel çoktan aşıldı, bırakın bezelye ile fasülye çaprazlamayı nitekim çok basit kaldı Mendelcik, koyun kopyalandı ve bütün dünya *Dolly* ile tanıştı. Eminim insan çoktan kopyalandı ama o da zamanını bekliyor... Artık Newton yasaları, kuantum fiziğini açıklamaya yetmiyor, Schrödinger'in Kedisi üzerine düşünüyor ve paralelvrenleri açıklamaya çalışıyoruz. Cern'de büyük patlama örneğini deneyimlerken moleküllere ayrışıp çelik levhaya gerek kalmadan birleşmemiz dahi bence an meselesi. Tüm bu anılarımı hatırladığımda tabi ki bir deha olduğumu düşünmüyorum ve dünya yüzünde tıpkı benim gibi bunları düşünen milyonlar olduğuna da eminim. Düşündüğüm şey; bunları düşünenlerin birgün gerçekten düşündükleriyle karşılaşacak oldukları. Tıpkı Jules Verne'nin o muhteşem dünyaları yarattığı dönemde, yaratımlarının hiçbirinin güncel hayatta, kullanımda olmadığı; ama yaratıldıktan bir süre sonra hepsinin gerçekten kullanıma girdikleri gibi...

İşte şimdi *Metaverse* tıpkı böyle bir kavram. *Ne yapsam, yeniden mi mevzuya girsem?* dedim. Ama aradan çok uzun zaman geçti. Şimdi fen bilimlerini, boy aynasını duvara taktarken aksimi tam olarak görebilmek için aritmetik hesabı yapmak; odanın güneş alan noktasına camdan yapılmış bir üçgen prizmayı açı hesabıyla yerleştirerek güneş almayan noktadaki menekşeleri güneş ışığıyla buluşturmak; bahçeye yerleştirilen kameraların görmesi istenen noktaları integralle belirlemek gibi ufak tefek sorunların çözümünde işe koşmam mümkün oluyor. Kahramanlarım Einstein ve

Madam Curie'nin yanına Linda Dégh'in eklenmesi; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Halkbilimi Bölümü, Beytepe Kampüsü, A Kapısı'ndan içeriye girdiğim ana rastlar... Artık problemleri halkbilimsel bakış açısı bağlamında, fen bilimleri ve sosyal bilimler senteziyle geliştirdiğim kendi yöntemlerimle incelemeyi tercih ediyorum. Lise yıllarında üst üste tanık olduğum bana, *Tarih tekerrürden ibarettir*, dedirten yaşanmışlıkların olumsuz etkilerine maruz kalmamak ve bu sefer tarihin tekerrürünü engellemek adına düşüncelerimi kayda almak istedim, nitekim okuyacağınız bu kitapta fen bilimleri alanında bir gelişme olarak kabul gören metaverse'ün yaratacağı yankı, fen bilimleri ve sosyal bilimler senteziyle incelenmiştir.

Bu noktada yeni bir yaşam biçimi olarak nitelendirilen Metaverse'ün; gelenekleri inceleyerek insanı daha iyi tanımaya çalışan halkbilimi disiplininin yanı sıra *ahlaksal yaşam sosyal normları esas alarak yapılandırılabilir* önermesini ispatlayan kuramımız *Halkbilimsel Metaetik Kuram* ile halkbiliminin araştırma alanlarına dahil etmeyi amaçladığımız etik disiplininin araştırma alanına girmemesi mümkün değildir. Tabir-i caizse gümbür gümbür gelen bir toplumsal değişimin derinden gelen uyarıcı seslerinin bir halkbilimci tarafından duyulmaması ne denli kabul görülmez bir davranışsa bu sesleri duyup söz konusu toplumsal olgu üzerine yoğunlaşmamak, olguyu araştırıp inceleyerek mevzuya dikkati çekmemek, ne olup bittiğine mana vermeye çalışmamak ve olası olumsuzluklara karşı önlem alınması için girişimde bulunmamak da aynı derecede kabul görmez bir davranıştır. Bu kitabın yazılma sebebini ve amacını oluşturan tüm bu düşüncelerim doğrultusunda, ben kendi adıma kabul görülmez bir davranış sergilemek istemedim. Eminim ki biz nasıl bir mevzuyu araştırırken geçmişe dönüp M.Ö filozofların, bilim insanlarının ne dediğine bakıyorsa yüz yıllar sonra da sadece dijital ekra-

na bakıyor olma farkıyla bizim şu an yaptığımız kayıtlara dönüp bakacak bir insanlığın varlığı söz konusu olacaktır.

Velhasılı nasıl gerçekleşeceğini bilmediğimiz Üçüncü Dünya Savaşı'nın ardından taş ve sopalarla Dördüncü Dünya Savaşı'na soyunacak olan insan, yeniden uygarlık yollarına düştüğünde ona yol gösterecek kayıtlara ihtiyaç duyacaktır tıpkı bizim duyduğumuz gibi. *Post human Dijital* ya da *Mega human Dijital* için *Metaverse'in İlk İnsan Dönemi'*nden, asırlar önceden gelen bir halkbilimcinin sesi olarak; neleri, nasıl düşündüğümün hem tarihi hem de dijital bir kaydı olsun istedim. *Homo sapiens* türümüz için oldukça zevkli bir zaman dilimi olarak addettiğimiz okuma serüvenimizin *Meta human* için ne anlam ifade edeceğini bilemiyorum tabi; çünkü henüz VR gözlüklerimizi takıp avatarlarımızla arttırılmış gerçeklik yaşayamıyoruz. İçinde bulunduğumuz bu erken döneme rağmen; *Metaverse'in İlk İnsan Dönemi'*nde, insanlığın teknolojiyle imtihanını konu ettiğim serüvenime eşlik edecek herkesin keyifli bir süreç deneyimlemesini dilerim.

KAYNAKÇA

- Acar, O. (2019). *Endüstri 4.0'ın Kavranması Noktasında Üniversite Eğitimi Faktörünün Etkisi: Bir Devlet Üniversitesi Paydaşları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Bilecik.
- Afetinan, A. (2010). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Akyol, G. (2014). "Mobil Uygulama Arayüzlerinin İncelenmesi Üzerine Bir Çalışma", *Karabük: Akademik Platform Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, ISITES, s. 530-539.
- Altun, D. (2021). "Sanal ve Arttırılmış Gerçeklikle Dönüşen Yeni Nesil Sosyal Medya Mecrası: Metaverse", *Uluslararası İşletme ve Pazarlama Kongresi*, Doğu Üniversitesi: İstanbul, s. 167-168.
- Arı, E, S. (2021). "Süper Akıllı Toplum: Toplum 5.0", *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 23, S. 1, s. 455-479.
- Arıcı, Y, H. (2021). "Modern Şifacılık Yönelimleri", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, s. 291-324.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (2005). *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Aupers, S. & Houtman, D. (2006). *Beyond The Spritual Supermarket: The Social and Public Significance of New Age Sprituality*, *Journal of Contemporary Religion*, 21 (2), 201, 222.
- Benhabib, S. (2005). *Eleştiri, Norm ve Ütopya: Eleştirel Teorinin Temellerine Dair Bir İnceleme*, (Çev. İsmet Tekerek), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Barthes, R. (1996). *Camera Lucida*, (Çev. Reha Akçakaya), İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınevi.
- Başkaya, Ş. (2006). “New Ağa Hareketi: Modern Bir Dinsellik Biçiminin Sosyo-Kültürel Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Bölükbaşı, A. (2012). “Yeni Çağın Yeni Dinî Formları Karşısında İslâmcılık”, *Bilgi*, S. 24, s. 35-55.
- Butler, T. (2020). *What’s Next in the Digital Transformation of Financial Industry?* IT Professional, 22(1).
- Celep, D, N. (2020). *Toplum 5.0: İnsan Merkezli Toplum*, Ankara: Türk Eğitim Derneği (Tedmem).
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*, İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Choi, D. Y. & Kang, J. H. (2019). Introduction: The Future of Jobs in an Increasingly Autonomous Economy: *Journal of Management Inquiry*. doi:10.1177/1056492619827373
- Çark, Ö. (2020). “Dijital Dönüşümün İşgücü ve Meslekler Üzerine Etkileri”, *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries, Journal EMI*, C. 4, S. 1, s. 19-34.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemlerine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2019). “İdil-Ural Bölgesi ve Bursa Folklorunda ‘Su Dünyası’ Bağlamında Değişen ve Dönüşen Olağanüstü Bir Varlık Olarak PERİ KIZLARI”, *Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kitabı*, Motif Halkbilimi Vakfı Yayınları, s.1040-1067.
- Çobanoğlu, S. (2021a). *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri’nin Halk Felsefesi ve Metaetikselsel Çözümlemesi*, Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, C. I, s. I- 814.

- Çobanoğlu, S. (2021b). *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi*, Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Çobanoğlu, S. (2021c). "Halkbilimsel Bakış Açısı ve Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Halkbilimi Etik ve Metaetik İlişkisi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.9, S. 26, s. 402,418.
- Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, C. II, s. 814-1771.
- Çobanoğlu, S. (2022a). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Türk Halk Felsefesinde 'Sarhoş Olmak Olumsuz Etik Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 130 Sayı: 256 Sayfa: 195-216.
- Çobanoğlu, S. (2022b). Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Kendini Övmek ve Kibirli Olmak Olumsuz Etik Değerleri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 30, s. 168-192.
- Çobanoğlu, S. (2022c). *Mitoloji Araştırmaları III*, (Ed. İbrahim Gümüş) İçinde, "Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nda 'Söz Vermek Verdiği Sözü Tutmak' Olumlu Etik Değeri'nin Mitolojik Arka Planı", *Pradigma Akademi*, s. 31-68.
- Çobanoğlu, S. (2022d). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Bir İdeoloji Olarak Dede Korkut Kitabı'nın 'Verdiği Sözü Tutmamak Olumsuz Etik Değeri' Bağlamında Metaetiksel Çözümlemesi", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 37, 54-71.
- Çobanoğlu, S. (2022e). "Halkbilimsel Metaetik Kuram Çerçevesinde Halk Felsefesinde Sağlıklı Olmak Olumlu Etik Değerinin Dede Korkut Örnekleme", *Motif Vakfı Halk Kültüründe Sağlık Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, (Ed. Prof. Dr. Ömür Ceylan), Kapadokya Üniversitesi, s. 525, 538.
- Çobanoğlu, S. (2022f). "Kültürel Ergonomi ve Dede Korkut Etik Kodu'nun Evrenselliği Üzerine Tespitler". *Çankırı Karatekin Üniversitesi I. Uluslararası Türkiyat Kongresi'nde sunulan bildiri*.

- Çobanoğlu, Sacide. (2022g). Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Husumet Oluşturmak' ve 'İftira Atmak' Olumsuz Etik Değerleri'nin Çözümlemesi, *Folklor/Edebiyat*, S. 110, s. 347-370.
- Çobanoğlu, Sacide. (2022h). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Dede Korkut Kitabı'nda 'Kötülük Düşünmek Olumsuz Etik Değeri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi, (Folklor Metaetik Nazariyya İla Dada Qorqud Kitabındaki 'Pis Düşünmeyin Menfi Etik Deyeri'nin Folklorla Esaslandırılması), *Türkologiya Dergisi*, N. 1, s. 106-124.
- Çobanoğlu, Sacide. (2022i). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Cinselliğin Anlatımında Estetik Söyleme Önem Vermek Etik" Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Dergisi*, ZfWT, Vol 14, No. 2, s. 203-228.
- Çobanoğlu, Sacide. (2022j). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Kazak Abdal Taşlamalarında Kültürel Ergonomi Çerçevesinde Etik Kodlar", *Folklor Akademi Dergisi*, (Baskıda).
- Çobanoğlu, S. (2022k). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Türk Mitolojisinde Zamanda Kalıcı Olmak Etik Değerinin Halk Felsefesi". *Karadeniz Araştırmaları*, XIX/75: 799-822.
- Çobanoğlu, Sacide. (2022l). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Hacı Bektaş Velî'nin Besmele Tefsirinde Cömert Olmak ve Hırsızlık Yapmak Etik Değerleri, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Dergisi*, (Baskıda).
- Çoruk, A. Ş. (2007). "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Academia Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IX, S. 2, s. 193-204.
- Davie, G. (2006). *Is Europe an Exceptional Case? The Hedgehog Review* (Special Issue: After Secularisation), Spring-Summer: 247-258.
- Dobbelaere, K. (2006). *Sekülerleşmenin Üç Yüzü: Toplumsal, Kurumsal ve Bireysel Sekülerleşme*, [(Haz.) Ali Köse (2006) Laik ama Kutsal, İstanbul: Etkileşim Yayınları] İçinde: 109-128.
- Doğan, K. & Arslantekin, S. (2016). "Büyük Veri: Önemi, Yapısı ve Günümüzdeki Durumu", *DTCF Dergisi*, C. 56, S. 1, s. 15-36.

- Dönmez, S. C. & Dikkol, S. (2020). "Dijital Gerçeklik ve İnsan Sonrası Düşünce Bağlamında Facebook Horizon Uygulaması", *Selçuk İletişim Dergisi*, 13 (2), s. 750-774.
- Duan, H. & Li, J. & Fan, S. & Lin, Z. & Wu, X. & Cai, W. (2021). Metaverse for social good: A university campus prototype. In Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia. 153-161.
- Durğun, S. (2015). "Kuantum Teorisi'nin Sartre'in Varoluşçuluğu Üzerine Etkileri", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 24, s. 151-176.
- Eagleton, T. (2012). *Hayatın Anlamı*, (Çev. Tunca Kutlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eichhorst, W. (2017). Labor Market Institutions and the Future of Work: Good Jobs for All? IZA Institute of Labor Economics, (122), 22.
- Ekinci, İ. (2018). "Sekülerleşme ve Din", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, s. 320-337.
- El-Attas, S. M. N. (2016). *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi* (Islam, Secularism and the Pkilosopy of the Future), (Çev. Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin Özellikleri*, (Çevb S. Rifat), İstanbul: Simavi Yayınları.
- Ellul, J, C. (2003). *Teknoloji Toplumu*. (Dü. A. Özcan & Çev. Musa Ceylan), İstanbul: Bakış Yayınları.
- Ertit, V. (2013). "Sekülerleşme Teorisi", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, S. 37, s.207-228.
- Filizöz, B. & Orhan, U. (2018). "İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Endüstri 4.0: Bir Yazın Çalışması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, s. 110-117.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara: İmge Yayınları.
- Frederick, D, E. (2016). "Libraries, Data and The Fourth Revolution (Data Deluge Column)", *Library Hi Tech News*, 33 (5), s. 9-12.

- Freud, S. (2016). *Savaşın ve Ölümün Güncelliği*, (Çev. Çağlar Tan-yeri), İstanbul: Telos Yayınları.
- Freund, J. (1997). *Beşeri Bilim Teorileri*, (Çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII Dizi-Sa. 116.
- Frey, C. B. & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254-280.
- Freyer, H. (1954). *İndüstri Çağı*. (Çev. Bedia Akarsu, Hüseyin Batuhan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Gronstedt, A., & Ramos, M. (2014). Learning through transmedia storytelling (Vol. 1401). Association for Talent Development.
- Gülen, S. & Dönmez, İ. (2021). "Sosyal Bilimlerde Geleceğin Meslekleri", *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), s. 13-21.
- Gündüz, M. Z. & Daş, R. (2018). "Nesnelerin İnterneti: Gelişimi, Bileşenleri ve Uygulama Alanları", *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(2), 327-335.
- Güzel, S. Ç. (2020). "Milliyetçilik Üzerine Retrospektif Bir Değerlendirme ve Ulus Devletin Geleceği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), s. 1016-1038.
- Harari, N. Y. (2018). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, (Çev. Selin Sıral), İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harrison, R. (2009), "Excavating Second Life Cyber-Archaeologies, Heritage And Virtual Communities", *Journal of Material Culture*, 14(1), 75-106.
- Heidegger, M. (1993). *1933'te neler oldu? Der Spiegel'in Heidegger'le Tarihi Söyleşi*, (Çev. Turhan Ilgaz), Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*, (Çev. Kaan H. Ökten), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Helmer, O. & Brown, B. & Gordon, T. (1966). *Social Technology*, Basic Books, New York; London.
- Hick, J. (1985). *Evil and The God of Love*, London, Macmillan.

- Hobbes, T. (2020). *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2013), *Sanayi ve İmparatorluk*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Holloway-Attaway, L., & Vipsjö, L. (2020). Using Augmented Reality, Gaming Technologies, and Transmedial Storytelling to Develop and Co-design Local Cultural Heritage Experiences. F. Liarokapis, A. Voulodimos, N. Doulamis & A. Doulamis içinde *Visual Computing for Cultural Heritage*. Springer, Cham. (p. 177-204)
- Huntington, S. P. (2001). "Batı Tek'tir Ama Evrensel Değildir", *Medeniyetler Çatışması*, (Der. Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, Ankara, s. 108-122.
- İpek, A. R. (2019). Karma Gerçeklikte Çoklu Mekân Tasarımı, Sanatta Yeterlik Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı, Ankara.
- İpek, A, R. (2020). "Artırılmış Gerçeklik, Sanal Gerçeklik ve Karma Gerçeklik Kavramlarında İsimlendirme ve Tanımlandırma Sorunları", *İdil Dergisi*, S. 71, s. 1061-1072.
- Kaplan, M. (1951). Dede Korkut Kitabında Kadın, *Türkiyat Mecmuası*, C. 9, S. 0, s. 99-112.
- Kaplan, M. (2010). The Culture At Work: Cultural Ergonomics, *Ergonomics*, V. 38 (3), s. 606-615.
- Karwowski, W. (2001). *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors*, Taylor and Francis, London and New York.
- Keskin, A. (2019). *Folklor ve Disiplinlerarasılık*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2005). *Günlükler ve Makalelerden Seçmeler* (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları.
- Kılıç, S. & Alkan, R. M. (2018), "Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri", *Girişimcilik, İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, C: 3, ss. 29-49.

- Kim, J. G. (2021). *A Study on Metaverse Culture Contents Matching Platform*, International Journal of Advanced Culture Technology, 9 (3), 232-237.
- Kocacık, F. (2003). "Bilgi Toplumu ve Türkiye", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 27 , No:1, s. 1-10.
- Koçak, R. (2020). "Beşinci Sanayi Devrimi: Toplum 5.0 ve Yapay Zekâ", *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 1-17.
- Kumru, C. (2018). "Huntington'ın 'Medeniyetler Çatışması' Üzerine Değerlendirmeler", *Ulakbilge*, C. 6, S. 24, s. 603-614.
- Kurt, A. (2008). "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, s. 73-93.
- Kuş, O. (2021). "Metaverse: 'Dijital Büyük Patlama'da Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar", *Intermedia International e-Journal*, S. 8 (15), s. 245-266.
- Kymlicka, W. & Wayne, N. (1994). Return of the citizen: a survey of recent work on citizenship theory. *Ethics* 104, 352-381.
- Mardin, Ş. (2002), "Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği", *Doğu-Batı*, nr. 20, Ağustos-Ekim 2002, ss. 111-115.
- Moon, J. M. (2007), "The New Way Sofcorporate Communication In Virtual Environments: Case studies Of Second Life", Master Thessis, The Faculty of The Graduate School University Of Southern, California.
- Nabiyev, V. V. (2012). *Yapay Zekâ: Makine Öğrenmesi, Stratejili Oyunlar, Örüntü Tanıma, Doğal Dil İşleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2010). *Tragedyanın Doğuşu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nils J. Nilsson. (2018). *Yapay Zekâ Geçmiş ve Geleceği*, (Çev. Mehmet Doğan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Ning, H. & Wang, H. & Lin, Y. & Wang, W. & Dhelim, S. & Farha, F. & Daneshmand, M. (2021). A Surve on Metaverse: the State-of-the-art, Technologies, Applications, and Challenges. *Computers an Society*, 1-34.

- Nuttall J. (2011). *Ahlâk Üzerine Tartışmalar*, (Çev. Yılmaz A), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özcan, N. (2021). "Dijital Etik Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 9 (25), s. 89-105.
- Özdemir, Ş. (2014), "Sanayi Devriminin Bilim Tarihi Üzerindeki Etkisi: Bilim ve Teknoloji İç İççe" [Bildiri], *Üretim Ekonomisi Kongresi*, 21-22 Mart, ss. 1-11.
- Özdemir, Ş. & Kılınç, D. (2019). *Geleceğin Meslekleri, Veri Bilimi, Yapay Zeka*, İstanbul: Abaküs Yayınları.
- Öztürk, A. (2018). "Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Atatürk Milliyetçiliği ve Yurtseverlik Kavramları Üzerine Kuramsal Bir Çerçeve Denemesi, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, S. 3, s. 369-388.
- Pejic-Bach, M. & Bertonsel, T. & Meško, M. & Krstić, Ž. (2020). Text mining of industry 4.0 job advertisements. *International Journal of Information Management*, 50, 416-431.
- Platon. (1993). *Sokrates'in Savunması*, (Çev. Teoman Aktürel). *Platon, Diyaloglar 1*, İçinde, (ss. 11-39), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Said, E. (2004), *Oryantalizm, Batı'nın Şark Anlayışları*, IV. Baskı, (Çev. Berna Ünler), İstanbul: Metis Yayınları.
- Sartre, J. P. (2004). *Sartre Sartre'ı Anlatıyor*, (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları.
- Sevli, O. (2011). *Bulut Bilişim ve Eğitim Alanında Örnek Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı, Isparta.
- Sezer, B. (2018). *Batı Dünyası Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Shopenhauer, A. (2010). *Hayatın Anlamı*, (Çev. Aydoğan, Ahmet), İstanbul: Say Yayınları.
- Susam, Ö. C. (2015). *Kuantum Devre Sentezi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Şeker, M. E. & Çilingir, L. (2021). "Gerard't Hooff'da Determinizm ve Özgür İrade", *Temaşa Felsefe Dergisi*, S. 13, s. 112-130.
- Tanrıverdi, M. & Uysal, M. & Üstündağ, M. T. (2019). "Blokzinciri Teknolojisi Nedir? Ne Değildir?: Alanyazın İncelenmesi, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, C. 12, S. 3, s. 203, 217.
- Tapley, R. (2008). *Designing Your Second Life*, USA:New Riders.
- Teber, S. (1985). *İlkel Toplumların Değişimleri*, İstanbul: Say Yayınları.
- Toffler, A. (2018). *Üçüncü Dalga Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasik*, (Çev. Selim Yeniçeri), İstanbul: Koridor Yayınları.
- Tok, N. (2013). Liberal Milliyetçilik. A. Öztürk (Edt.). *Res Publica* içinde (s. 266-285). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tonya L. & Smith-Jackson, & Marc L. Resnick, & Kayenda T. Johnson. (2014). *Cultural Ergonomics, Theory, Methods, and Applications*, CRS Press, Taylor end Francis Group.
- Turan, D. (2020). "Yapay Zeka ve Vergi Uygulamalarına Etkisi," *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 55-70.
- Uçkun, S. & Uçkun, G. & Latif, H. (2002). Bilgi Toplumu ve Bilgi Yönetimi, *I. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi (10-11 Mayıs 2002) Bildiriler Kitabı*, Kocaeli.
- Uluç, Ö. (2006). *Yeni Dini Hareketler*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Uzun, K. & Aydın, H. (2011). "Kullanıcı Profilinin ve Bireylerarası İlişkilerin Gerçek Yaşamla Karşılaştırması: Second Life Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, S. 7(2), s. 263-290.
- Weber, M. (1963), *The Sociology of Religion*, Boston: Beacon.
- Weber, M. (1991). *Essays in Sociology*, H. H. Gerth ve C. Wright Mills (Der.), Londra.
- Weizenbaum J. (1966). ELIZA—a computer program for the study of natural language communication between man and machine. *Communications of the ACM*, 9 (1), 36-45.

- Weizenbaum J. (2003). Computer, power and human reason: From judgment to calculation, N. Wardrip-Fruin, N. Montfort (Eds.), *The New Media Reader* (p. 367-376), Cambridge, MIT Press.
- Williams, A. (1996). *An Introduction to Technology Education*, (Editors), John Williams and Anthony Williams. Technology Education for Teachers, South Melbourne, Australia: Macmillan Education, p. 1-26.
- Yapıcı, A. (2009). "Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinin Anlam Dünyasında Dinin Yeri (Çukurova Üniversitesi Örneği)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9 (2), s. 1-37.
- Yetkin, E. G. & Coşkun, K. (2021). "Endüstri 5.0 (Toplum 5.0) ve Mimarlık", *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, S. 27, s. 347-353.
- Yıldız, D. & Genç, K. Y. (2019). "Endüstri 4.0'ın Entelektüel Sermayedeki Rolü: Ülkeler Arası Karşılaştırılması", *Asya Studies-AcademicSocialStudies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, S. 10, s. 39-47.
- Yıldız, Ö. R. (2009). Bilişim Dünyasının Yeni Modeli: Bulut Bilişim (cloud computing) ve Denetim, *Sayıştay Dergisi*, S. 74-75, s. 5-23.
- Yumrukuz, Ö. (2016). "Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Çerçevesinde Survivor Programı", *TRT Akademi, Eğlence Endüstrisi Sayısı*, C. 01, s. 85-111.

İnternet Kaynakları

- Armutlu, H & Akçay, M. (2013). *Bulut bilişimin bireysel kullanımını için örnek bir uygulama*. Akademik Bilişim Konferansı. <http://ab.org.tr/ab13/kabul.html>. (Erişim Tarihi: 15.03.2013).
- Aouf, R. S. (2021, 11 19). *Adidas to enter the metaverse with first NFT products*. Retrieved from [dezeen.com:https://www.dezeen.com/2021/12/19/adidas-enter-metaverse-first-nft-productsdesign/](https://www.dezeen.com/2021/12/19/adidas-enter-metaverse-first-nft-productsdesign/)

- Aydın, İ. H. (3 Kasım 2021). *Beynimde fırtınalar*. Akademik Akıl, <https://www.akademikakil.com/metaverse-yasam-4-0/is-mailhakkiaydin/> (Erişim Tarihi: 23.02.2022).
- Ball, M. (2021). *Framework for the metaverse*. <https://www.matt-hewball.vc/all/forwardtothemetaverseprimer>. (Erişim Tarihi: 30.10.2021).
- Bersin, J. (2021, 11 14). *What is the metaverse?* Facebook's Strategy And How Microsoft, Disney, and Amazon Could Win. Retrieved from [joshbersin.com](https://joshbersin.com/2021/11/what-is-the-metaverse-and-how-microsoft-disney-and-amazon-could-win/): <https://joshbersin.com/2021/11/what-is-the-metaverse-and-how-microsoft-disney-and-amazon-could-win/>
- Bilişim Etiği, (18 Ekim 2021). *Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği*. Bilişim Etiği, Fırat Üniversitesi. <https://etik505.wordpress.com/category/bilisim-etigi>. (Erişim Tarihi: 04.09.2022).
- Bostrom, Nick. (Mayıs, 2001). *Are you living in a computer simulation?* <https://www.simulation-argument.com/classic.pdf>. (Erişim Tarihi: 18.04.2022).
- BTC Haber, (22 Mart 2022). *Güney Kore'den metaverse'e ağaç dikme kampanyası*. <https://www.btchaber.com/guney-kore-den-metaverse-agac-dikme-kampanyasi/> (Erişim Tarihi: 12.04.2022).
- Decentraland (2021). *Metaverse Festival: Frequently Asked Questions*. <https://themetaversefestival.io/MusicFestivalFAQs.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.11.2021).
- Denli, İ. (Ocak, 2022). *Sanal dünya Horizon Worlds'de cinsel taciz yaşandı*. WebTEKNO. <https://www.webtekno.com/metaverse-icin-hazirlanan-sanal-dunya-horizon-worlds-cinsel-taciz-yasandi-h118665.html>
- Elazığ Hakimiyet, (12 Nisan 2022), *İlk metaverse kent Harput*, <https://elazighakimiyethaber.com/ilk-metaverse-kent-harput/64879/> (Erişim Tarihi: 12.04.2022).

- En Son Haber, (21 Mart 2022). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'Forum Metaverse' toplantısında konuştu.* ensonhaber.com/gundem/cumhurbaskani-erdogan-forum-metaverse-toplantisi-sinda-konustu. (Erişim Tarihi: 21.03.2022).
- Evrım Ağacı, (12 Kasım 2021). *Metaverse nedir ve neden çok önemlidir? Yaşamlarımızı dijital bir evrene taşıyabilir miyiz?* <https://evrimagaci.org/metaverse-nedir-ve-neden-cok-onemlidir-yasamlarimizi-dijital-bir-evrene-tasiyabilir-miyiz-11135>. (Erişim Tarihi: 15.03.2022).
- Evrım Ağacı, (21 Temmuz 2019). *Simülasyon teorisi nedir? Bir simülasyon içinde yaşıyor olabilir miyiz?* <https://evrimagaci.org/simulasyon-teorisi-nedir-bir-simulasyon-icinde-ya-siyor-olabilir-miyiz-936>. (Erişim Tarihi: 18.03.2022).
- Frankiewicz, B., & Chamorro-Premuzic, T. (2020). *Digital transformation is about talent, not technology.* Harvard Business Review. <https://hbr.org/2020/05/digital-transformation-is-about-talent-not-technology>, Erişim tarihi: (24.07.2020).
- HaberTürk, (08 Şubat 2020). *Ölen kızıyla 'sanal gerçeklik'te buluştu.* <https://www.haberturk.com/video/haber/izle/olen-kizinin-sanal-gerceklikteki-goruntusuyle-gorustu/673271>. (Erişim Tarihi: 14.04.2022).
- Hawking, S. (2014). *Grand desing.* Stem Cell Universe Stephen Hawking, Blu TV. <https://www.blutv.com/diziler/yabancı/stephen-hawkings-grand-design/1-sezon/1/2-bolum-izle>. (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- Kavrakoğlu, F. (20 Mayıs 2014). *Kültür-sanayi devrimleri.* Düzenleyen Füsün Kavrakoğlu, 20 Mayıs 2014. <https://kavrakoglu.com/sanayi-devrimleri/> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2022).
- Keidanren (2018). *Society 5.0 - CoCreating the future.* Keidanren Policy & Action. https://www.keidanren.or.jp/en/policy/2018/095_proposal.pdf. Erişim tarihi: (04.08.2020).
- Kızılgeçit, Muhammet. (06 Şubat 2022). *Metaverse'de dinimize sahip çıkalım.* <https://www.yenisafak.com/hayat/metaverse-dinimize-sahip-cikalim-3743374>. (Erişim Tarihi: 15. 03.2022).

- Lawler, R. (2021, 12 13). *Nike just bought a virtual shoe company that makes NFTs and sneakers 'for the metaverse'*. Retrieved from theverge.com. <https://www.theverge.com/22833369/nike-rtfkt-nftsneaker-shoe-metaverse-compa>
- Mynet, (24.01.2022) *Hindistan'da bir ilk! metaverse'de düğün yapacaklar: gelini ölen babası da düğüne katılacak*. <https://www.mynet.com/hindistan-da-bir-ilk-metaverse-de-dugun-yapacaklarginin-olen-babasi-da-katilacak-110106906328>. (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Nakamoto, Satoshi. (2008). *Bitcoin: a peer-to-peer electronic cash system*. Satoshi Nakamoto, satoshin@gmx.com www.bitcoin.org. (Erişim Tarihi: 17.03.2022).
- Özdemir, Hulusi. (16 Ocak 2021). *Dizisi Çok Kanunu Yok Psikologların Haklı Mücadelesi Psikoloji Meslek Yasası*, <https://videmusdergi.com/2021/01/16/dizisi-cok-kanunu-yok-psikologların-hakli-mucadelesi-psikoloji-meslek-yasasi>. (Erişim Tarihi: 08.04.2022).
- Ören, Tuncer. (25 Mart 2022). *Bilişim ve etik*. Ottawa Üniversitesi, Ottawa, ON, Kanada <http://www.site.uottawa.ca/~oren>. (Erişim Tarihi. 09.04.2022).
- Second Life Starter Guide, (2003), oz.slinked.net/history/Second_Life_Starter_Guide.pdf. (Erişim: 07.07.2009).
- Siklos, R. (2006, October 19). *"A virtual world but real money"*, The New York Times, http://www.nytimes.com/2006/10/19/technology/19virtual.html?lex=11835_21600&en=9370daefa88875de&ei=5070. (Erişim:10.12.2010).
- Sparkes, M. (21 August 2021). *What is a metaverse*. Science Direct, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0262407921014500?via%3Dihub>. (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- Şener, E. (11 Nisan 2022). *Metaverse'e yönelik son gelişmeler ve metaverse'ü geliştiren yerli girişimler*, Hürriyet.com. <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/yazarlar/ergi-sener/metaverse-yonelik-son-gelistmeler-ve-metaverseu-gelistiren-yerli-girisimler-42040914>. (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

- Taslaman, C. (29 Ocak 2022). Youtube, *Sanal hac ibadeti olur mu?/metaverse evrenler/Caner Taslaman, Ali Murat Kırık ve Oylum Talu*, https://www.youtube.com/watch?v=0WsMbWM8oQ0&ab_channel=CanerTaslaman. (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- TEKN Gündemi. (17 Mart 2022). *Dünyanın ilk sanal vatandaşı Maltalı Marija*. <https://www.teknogundemi.com/dunyanin-ilk-sanal-vatandasi-maltali-marija-kimdir/> (Erişim Tarihi: 11.04.2022).
- Truly, A. (2022, 01 02). *How google is trying to boost itself into the metaverse*. Retrieved from screenrant.com. <https://screenrant.com/google-investing-metaverse-how/>
- Turizm Günlüğü, (4 Şubat 2020). Detech Holding, yeni nesil dijital müzecilik platformunu tanıttı, Tur-key. <https://www.turizmgunlugu.com/2020/02/04/detech-holding-ege-baglikaya-tour-key/> (Erişim Tarihi: 11.04.2022).
- Tüter, M. S. (2007), *Aynı anda iki hayat mümkün?* Gündem Analiz 12, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/070903151238.pdf. (Erişim Tarihi:15.04.2009).
- Ulukaya, C. (16.01.2022). *Metaverse kanunları yazıldı mı?* Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/pazar/metaverse-kanunlari-yazildi-mi-6681474>. (Erişim Tarihi: 24.04.2022).
- Zizek, S. (2003, Aralık 11). *Reality of the virtual. Yersiz Şeyler*: <https://yersizseyler.wordpress.com/2016/05/05/sanalingercekligi-slavoj-zizek/>
- Zuckerberg, M.; Heath, A. (28 October 2021). *Mark Zuckerberg on why Facebook is rebranding to Meta*. The Verge. (Erişim Tarihi: 09.02.2022).
- WebTekno, (Şubat 2022). Influencer merkezli metaverse projesi metafluence, yeni bir çağın kapılarını aralıyor. <https://www.webtekno.com/influencer-metaverse-metafluence-h119877.html> (Erişim Tarihi: 12.04.2022).